

MUSTAFA RA'NÂ'NIN MİR'ÂT-I HAK-NÜMÂ ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Muhammet NALBAT*

Öz: Tasavvuf, klasik Türk edebiyatını asırlarca tesiri altına almış dinî ve felsefî bir akımdır. Türk şairleri, tasavvufu mümbit bir ilham kaynağı olarak görmüşler ve eserlerinde tasavvufî umdeleri çokça terennüm etmişlerdir. Dolayısıyla tasavvuf muhtevallı Türk edebiyatı mahsullerinin bilimsel çalışmalara konu edilmesi önem arz etmektedir. Mezkûr öneme istinaden bu makalenin konusu da kaynaklarda Osmanlının son döneminde yaşadığı belirtilen mutasavvîf şair Mustafa Ra'nâ Efendi'nin kaleme aldığı Mir'ât-ı Hak-nümâ adlı tasavvufî eserdir. Manzum ve mensur bölümler ihtiva eden Mir'ât-ı Hak-nümâ üzerine bugüne kadar müstakîl ve kapsamlı bir ilmî inceleme yapılmamıştır. Böylece bu çalışmanın amacına matuf olarak söz konusu eser araştırmacıların istifadesine sunulmuş olacaktır. Mir'ât-ı Hak-nümâ'nın biri İBB Atatürk Kitaplığı'nda, diğeri ise Almanya'daki Tübingen Üniversitesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilmek üzere iki yazma nüshası bulunmaktadır. Almanya nüshası tarafımızdan tespit edilmiş olup ilk defa bu çalışma kapsamında ilim âlemine tanıtılacaktır. Yine bu makalede Mustafa Ra'nâ Efendi'nin hayatı, şahsiyeti ve şiirleri hakkında malumat verilecek olup yukarıda belirtilen her iki nüshadan hareketle Mir'ât-ı Hak-nümâ'nın tenkitli metni çeviri yazıya aktarılacaktır. Ayrıca bu çalışmada eser, şekil ve muhteva bakımından incelenecektir. Mustafa Ra'nâ Efendi, Mir'ât-ı Hak-nümâ'yı kaleme alırken Mevlânâ Celâleddîn Rûmî başta olmak üzere bazı mutasavvîf şairlerin tesiri altında kalmıştır. 19. yüzyılın başında yazıldığı tahmin edilen Mir'ât-ı Hak-nümâ'nın, İslam tasavvufundaki vahdet-i vücûd nazariyesinden hareketle hakikat-i Muhammediyye'nin işlendiği bir eser olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk Edebiyatı, Mustafa Ra'nâ Efendi, Mir'ât-ı Hak-nümâ, na't, hakikat-i Muhammediyye.

A Study on Mustafa Ra'nâ's Work Mir'ât-ı Hak-Nümâ

Abstract: Sufism is a religious and philosophical movement that has exerted a profound influence on classical Turkish literature for centuries. Turkish poets regarded sufism as a fertile source of inspiration and frequently articulated sufi tenets within their works. Consequently, the scholarly examination of Turkish literary productions with sufi content remains of significant importance. In light of this significance, the subject of this article is the sufi work titled Mir'ât-ı Hak-nümâ,

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Giresun/TÜRKİYE, E-posta: m.nalbat33@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2412-7650.

authored by the sufi poet Mustafa Ra'nâ Efendi, who, according to historical sources, lived during the late Ottoman era. Despite containing both verse and prose sections, no independent or comprehensive scholarly study has been conducted on Mir'ât-ı Hak-nümâ to date. Accordingly, consistent with the objectives of this research, the aforementioned work is being introduced for the benefit of the academic community. Two manuscript copies of Mir'ât-ı Hak-nümâ are extant: one preserved in the IBB Atatürk Library and the other in the library of the University of Tübingen in Germany. The manuscript located in Germany was identified by the author and is being introduced to the scholarly world for the first time within the scope of this study. Furthermore, this article provides information regarding the life, personality, and poetry of Mustafa Ra'nâ Efendi; based on the two aforementioned manuscripts, a critical edition of Mir'ât-ı Hak-nümâ has been prepared using transliteration. The work is also analyzed in terms of both form and content. While composing Mir'ât-ı Hak-nümâ, Mustafa Ra'nâ Efendi was influenced by several sufi poets, most notably Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. Mir'ât-ı Hak-nümâ, estimated to have been written in the early 19th century, should be characterized as a work that explores the concept of haqiqat al-Muhammadiyah within the framework of the doctrine of wahdat al-wujud in Islamic sufism.

Keywords: *Classical Turkish Literature, Mustafa Ra'nâ Efendi, Mir'ât-ı Hak-nümâ, na't, haqiqat al-Muhammadiyah.*

Giriş

İslam tasavvufunda İbn Arabî'nin sistemleştirdiği vahdet-i vücûd, kelime anlamı itibarıyla “varlığın birliği” demektir ki bu nazariyeyi savunan mutasavvıflara göre “vücûd” tektir¹. Yani âlemde tek bir varlık vardır; o da “vücûd-ı mutlak” olan Allah'tır (Uludağ, 2022, s. 118). “Vücûd-ı mutlak” için tasavvuf literatüründe; “vâcibü'l-vücûd”, “vücûd-ı hakîkî”, “vücûd-ı sırf”, “vücûd-ı mahz” gibi birçok terim kullanılmıştır.² Vahdet-i vücûd nazariyesine göre “vücûd-ı mutlak”ın esma ve sıfatlarının tecellisi ile zuhur eden her şey mahlukattır. Allah kendi zatıyla kaim, kadim, vacip, değişme, parçalanma ve eksilmeden münezzeh, baki ve tek iken yaratılmış olan (eşya) ise kendi zatıyla ma'dum (li-zâtihî adem), hâdis, değişen, parçalanıp eksilen ve fena bulan bir hüviyete sahiptir. İşte eşyaya nispet edilen bu vücûd, hakiki bir vücûd olmayıp O'nun esma ve evsafının tecellilerinin çeşitli görüntüleridir (Eraydın, 2011, s. 218). Bu tecellinin diğer adı da “taayyün” yani Allah'ın zatında var olan her şeyin zuhur etmesi, ortaya çıkıp görünür hâle gelmesidir. İbn Arabî (ö. 1240) *Fûsûsü'l-hikem*'de bu konuda “...Hâlbuki vücûdda O'ndan gayrı bir şey yoktur; ve bu gördüğümüz taayyünât-ı kesîre, O'nun vücûd-ı mutlakının taayyün ve takayyüdünden başka bir şey değildir.” emektedir (Konuk, 2024, s. 983). Vahdet-i vücûd anlayışı “mutlak vücûd” olan Allah'ın âleme her an müdahalesini mümkün kılarken aynı zamanda insanın Allah ile doğrudan ilişki kurmasına imkân sağlamaktadır (Demirli, 2012, s. 433). Bu noktada “müdahale” yerine “sürekli tecellî” ve “halk-ı cedîd” ifadeleri de kullanılabilir. Dolayısıyla söz konusu

¹ Vahdet-i vücûd hakkında detaylı bilgi için bk. Nicholson, 2021, s. 87; Öngören, 2019, s. 119; Yıldırım, 2022, s. 91; Kam, 2021, s. 69; Massignon, 1979, s. 26; Dâvûd Kayserî, 2023, s. 87-297.

² Bu konuda detaylı bilgi için bk. Kılıç, 2022, s. 242.

ilişki, İslam tasavvufunda üzerinde ehemmiyetle durulan keşfi ve tecrübi bilginin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Vahdet-i vücûd, kaynağı itibarıyla çokça tartışılan bir nazariye olmasına rağmen savunucuları tarafından Kur'an-ı Kerim'e ve hadislere istinat edilmiştir.³ Dolayısıyla mutasavvıflar, "vücûd" nazariyesine ayet ve hadisler yoluyla meşruiyet kazandırmak istemişler ve düşüncelerinin Muhammedî bir kaynaktan neşet ettiğini iddia ederek bu nazariyenin Kur'an ve sünnet temelli olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Vahdet-i vücûd nazariyesinde evrenin yaratılışına dair bir sistem geliştirilerek bazı terim ve tabirler kullanılmıştır. Bunlar daha çok "vücûd mertebeleri" olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu mertebeler tasavvuf çevrelerinde farklı terimlerle ifade edilse de İbn Arabî tarafından yapılan tasnif şöyledir: lâ-taayyün mertebesi, taayyün-i evvel, taayyün-i sâni, mertebe-i ervâh, mertebe-i misâl, mertebe-i şehâdet ve mertebe-i insân (Kılıç, 2022, s. 261). Vahdet-i vücûd öğretisinde mertebeler yalnızca yedili tasnifle sınırlandırılmamış; farklı müellifler tarafından dörtlü, beşli ve altılı şemalar hâlinde de sistemleştirilmiştir. Bu bağlamda zikredilebilecek ikinci bir tasnife göre varlık mertebeleri gayb-ı mutlak, gayb-ı muzâaf, âlem-i misâl, âlem-i şehâdet ve âlem-i insân şeklinde sıralanmaktadır. Bu tür tasnifler, vücûdun mutlak gayb mertebesinden başlayarak tedricî biçimde zuhurunu ve nihayet insan mertebesinde kemâle erişen ontolojik yapıyı açıklamayı amaçlayan şematik bir çerçeve sunmaktadır. (Dâvûd Kayserî, 2023, s. 53-56; Gibb, 1999, s. 55).

Vahdet-i vücûd nazariyesinde "vücûd-ı mutlak"ın tecelli ettiği ilk evreye yukarıda da belirtildiği üzere "taayyün-i evvel" denir. Bu mertebe; ceberût âlemi, hakikatü'l-hakâyık, vahdet âlemi, akl-ı kül, mertebe-i ulâ, zuhûr-ı evvel, tecellî-i evvel, zıllu'llâh ve mir'âtü'l-Hak ve'l-hakika gibi tasavvuf literatüründe onlarca isimle anılsa da en yaygın olan nûr-ı Muhammedî ya da hakikat-i Muhammediyye'dir.⁴ "Vücûd" bu mertebeden itibaren zuhur basamaklarına sırasıyla inmektedir. Hakikat-i Muhammediyye, "mutlak vücûd"un kendi ehadiyetini vahidiyete inkılap ettirmesi suretiyle taayyüne başlama mertebesidir (Kılıç, 2022, s. 289). Dolayısıyla hakikat-i Muhammediyye ilk zuhur eden sabit öz, cevher; Hz. Peygamber'in manevi varlığı olarak da belirtilen ve bir nevi ilk yaratılan prototiptir. Allah yarattığı bu öze aynı zamanda halife vasfı verdiği için hakikat-i Muhammediyye'ye mutasavvıflar tarafından insan-ı kâmil ismi de verilmiştir. Başka bir ifadeyle hakikat-i Muhammediyye ontolojik ilk taayyün, insan-ı kâmil de bu hakikatin en mükemmel mazharıdır. Vahdet-i vücûd nazariyesine göre bütün mahlukat hakikat-i Muhammediyye'den yaratılmıştır. Dolayısıyla İbn Arabî'ye göre âlemin varlığının sebebi ve koruyucusu bu insan-ı kâmildir (Aydın, 2000, s. 330). İslam tasavvufunda sıkça kullanılan "Levlâke..." yani "Sen olmasaydın bu kainatı yaratmazdım..." ve "Âdem daha toprak ve su arasında iken (henüz yaratılmamışken) ben nebi idim." şeklindeki hadisler nûr-ı Muhammedî'ye işaret etmektedir.⁵

İslam tasavvufunda kozmogoni (kainatın yaratılışı) daha çok ilahî bir sevgi ve aşka istinat etmektedir. Bu durum yine Hz. Peygamber'in manevi varlığı ile ilişkilendirilmektedir. Kısaca açıklamak gerekirse; tasavvuf ehli, eserlerinde "Küntü

³ Söz konusu ayet ve hadisler hakkında detaylı bilgi için bk. Kılıç, 2022, s. 179-214; Eraydın, 2011, s. 239-241; Yıldırım, 2022, s. 85.

⁴ Hakikat-i Muhammediyye'nin tasavvuf kültüründeki yeri için bk. Döner, N. 2007, s. 12-46; Kılıç, 2017, s. 53.

⁵ Bu konudaki hadisler için bk. Yıldırım, 2022, s. 149.

kenzen...” yani “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeye muhabbet ettim.” şeklindeki kutsi hadisi referans göstererek Allah’ın vahdet mertebesinde “gizli bir hazine” iken kendi zatına ve sıfatına zuhurundan dolayı yine kendinde bulunan kemâlleri izhar etmeye muhabbet ettiğini ifade ederler (Yıldırım, 2022, s. 126). Böylece Cenab-ı Hakk’ın kendi nurundan bir nur olan ilk cevheri (özü) yani nûr-ı Muhammedî’yi yarattığına ve ona muhabbetiyle (aşk ve sevgi ile) bakıp tecelli ettiğine inanırlar. İşte “Mutlak Varlık”ın muhabbetiyle taayyün eden nûr-ı Muhammedî, mahlukatın yaratılma sebebi olduğu için tasavvuf ehli, yaratılışa muharrik ilk etkenin de aşk olduğunu kabul etmektedir.

Klasik Türk edebiyatını ve dahi tasavvuf edebiyatını etkileyen tasavvufi anlayışın genel olarak İbn Arabî’nin teorisini olduğu kabul edilen vahdet-i vücûd merkezli bir tasavvuf anlayışından neşet ettiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır (Yıldız, 2018, s. 335). İslam Peygamberi Hz. Muhammed’e duyulan saygı ve sevgi de; Türk edebiyatında vahdet-i vücûd nazariyesi ve hakikat-i Muhammediyye fikri vasıtası ile birçok eserde, özellikle tasavvufi eserlerde, ele alınmıştır. Mevlânâ, Yûnus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Niyâzi-i Mısri, Aziz Mahmûd Hüdâyî, Abdullah Bosnevî, İsmail Hakkı Bursevî gibi sufi şair ve müelliflerin eserlerinde vahdet-i vücûdun insan görüşü ve hakikat-i Muhammediyye fikri genişçe yer bulmuş⁶ ve bu düşünceler, yaratılışı aşk unsuruna bağladığı için tasavvuf edebiyatının gelişmesine de önemli katkılar sağlayarak birçok şaire ilham kaynağı olmuştur (Demirci, 1997, s. 180). Ayrıca mecazlı bir anlatımı ve sembolik bir dili haiz tasavvufi şiirlere birçok Türkçe şerh yazılmıştır. Bu bağlamda şarihler, vahdet-i vücûd ve hakikat-i Muhammediyye konusunda sayfalarca eser kaleme almışlar, tasavvufun söz konusu girift konularını açıklamaya çalışmışlardır.⁷

Bu makalenin konusu olan *Mir’ât-ı Hak-nümâ* da, yukarıda kısaca ve genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılan vahdet-i vücûd ve hakikat-i Muhammediyye hakkında Mustafa Ra’nâ Efendi tarafından kaleme alınmış na’t türünde bir eserdir. Eserde vahdet-i vücûd nazariyesi ve hakikat-i Muhammediyye fikrinin işlendiği tasavvufi mahiyette manzum parçalara hem de söz konusu manzum parçaların bizzat Ra’nâ tarafından yapılmış şerhlerine yer verilmiştir.

1. Mustafa Ra’nâ’nın Hayatı, Şahsiyeti ve Şiirleri

Mustafa Ra’nâ, kaynakların verdiği bilgiye göre, bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Nevrekep kasabasındandır.⁸ Nevrekep, Osmanlı Döneminde bir Hristiyan köyü olmaktan çıkarak İslam-Türk şehri hüviyetine bürünmüş ve bölgedeki önemli bir dinî merkez hâline gelmiştir (Kiel, 2007, s. 54). Bütün kaynakların Nevrekepli olduğunda ittifak ettiği Mustafa Ra’nâ’nın doğum tarihi bilinmemektedir. Yine kaynaklara göre Ra’nâ, önce Drama’da “rûznâmçeci” kâtibi (Osmanlıda defter tutmakla sorumlu bir tür kâtip) olarak ve ardından uzun bir süre Mısır’da bazı memuriyet görevlerinde bulunmuştur (Şemseddin Sâmî, 1308, s. 2288; Fatîm Davud, 2017, s. 193; Mehmed Süreyyâ, 1996, s. 1350; Bursalı Mehmed Tahir, 1972, s. 317). Mustafa Ra’nâ Efendi, Mısır’da bulunduğu yıllarda Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve İbrahim Paşa’nın hizmetlerinde bulunmuştur (Kiel, 2007, s. 54; Şemseddin Sâmî, 1308, s. 2288). Mısır’dan memleketi Nevrekep’a dönen Ra’nâ Efendi, H. 1246 yılında felç olmuştur. Bu durum, kendi yazdığı bir kasidede şöyle geçmektedir:

⁶ Klasik Türk şiirinde vahdet-i vücûd nazariyesi için bk. Bıçak, 2023, s. 152-171.

⁷ Türk edebiyatında tasavvufi şiir şerhleri için bk. Ceylan, 2007.

⁸ Mustafa Ra’nâ Efendi’nin hayatı hakkında şu kaynaklara bk. Şemseddin Sâmî, 1308, s. 2288; Mehmed Süreyyâ, 1996, s. 1350; Bursalı Mehmed Tahir, 1972, s. 317; Fatîm Davud, 2017, s. 193; Mehmed, 2017, s. 108; Gündüz, 2021; Arslan, 2020.

Acabâ yâd ider mi o vezîr ibn-i vezîr

İki yıldan beru meflûc olan Ra'nâyı (Fatîn Davud, 2017, s. 193)

Mustafa Ra'nâ, yukarıdaki beyitleri kaleme aldıktan muhtemelen kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Çünkü kaynaklarda felç olduktan iki yıl sonra yani H. 1248-M. 1832/33 yılında, Hakk'ın rahmetine kavuştuğu kayıtlıdır (Şemseddin Sâmî, 1308, s. 2288; Fatîn Davud, 2017, s. 193; Mehmed Süreyyâ, 1996, s. 1350; Bursalı Mehmed Tahir, 1972, s. 317). Mustafa Ra'nâ memleketi Nevrekop'a defnedilmiştir.

Machiel Kiel (2007), Mustafa Ra'nâ Efendi'nin şair ve âlim bir şahsiyet aynı zamanda Nakşibendiye tarikatına bağlı bir derviş olduğunu belirtmektedir. Şairin Nakşibendi olduğu Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* (1972) adlı eserinde geçen "Min efkârî'l-verâ Es-Seyyid Mustafa Ra'nâ an tariki Nakşibendi" şeklindeki kayıttan anlaşılmaktadır. Bu kaynakların dışında, Şemseddin Sâmî (1308) ise Mustafa Ra'nâ'nın Bektaşî tarikatına mensup olduğu kaydını düşmüştür. Ayrıca Ra'nâ Efendi şiirlerinde her ne kadar Mevlânâ'nın tesiri altında kalsa da onun Mevlevî olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hülâsa, Mustafa Ra'nâ'nın gerek tezkirelerdeki ifadelerden gerekse şiir ve nesirlerinden hareketle mutasavvıf bir şahsiyete sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Mustafa Ra'nâ Efendi, şiirlerinde Ra'nâ mahlasını kullanmıştır. Uzun bir süre memuriyet görevinde bulunan Mustafa Ra'nâ'nın Farsça ve Arapçayı iyi bildiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi NEKTY03988 numarada kayıtlı bir mecmuada yer alan Farsça şiirler ve Arapça kaleme aldığı mensur bölümler Mustafa Ra'nâ'nın Arapça ve Farsçaya vukufiyetini göstermektedir.⁹ Gerek bu çalışmanın konusu olan *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'daki şiirler gerekse yukarıda zikredilen kaynaklar onun kalam ilmini de tahsil ettiğini göstermektedir.

Mevcut kaynaklar çerçevesinde, Mustafa Ra'nâ'nın yukarıda zikredilen eserleri dışında herhangi bir telifine dair kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Bununla birlikte, edebî ve ilmî yetkinliği dikkate alındığında, farklı alanlarda da eser vermiş olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir. Ancak bu husus, mevcut veriler ışığında ancak ihtiyat kaydıyla ileri sürülebilecek bir değerlendirme niteliğindedir.

Öte yandan, Mustafa Ra'nâ'nın uzun yıllar Mısır'da bulunarak Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hizmetinde görev yapmış olması, onun dönemindeki tanınırlığını ve muhtemel şöhretini artıran önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bu durum, şairin hem idari çevrelerle hem de kültürel mahfillerle temas hâlinde bulunmuş olabileceğini düşündürmektedir.

2. Mustafa Ra'nâ'nın *Mir'ât-ı Hak-nümâ* Adlı Eserinin Nüshaları

2. 1. İBB Atatürk Kitaplığı Nüshası¹⁰

Mir'ât-ı Hak-nümâ'nın günümüze ulaşan iki nüshası bilinmektedir. Bunlardan ilki, daha önce Emrah Gündüz (2021) tarafından tanıtılan ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Koleksiyonu'nda OE_Yz_001425 numarada kayıtlı bulunan yazmadır.

⁹ Daha önce Mehmet Arslan (2020) tarafından tespit edilen İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. No: 3988'de yer alan mecmuada Mustafa Ra'nâ'ya ait farklı nazım şekillerinde kaleme alınmış şiirler, tarihler, Türkçe ve Arapça mensur parçalar mevcuttur.

¹⁰ Bu çalışmada söz konusu nüsha İBB şeklinde kısaltılmıştır.

Söz konusu nüsha on iki varaktan müteşekkil olup kırmızı renkli karton bir cilde sahiptir. Her sayfada on yedi satır yer almakta; sayfa ölçüleri 180×115 mm, yazı alanı ise 140×70 mm olarak kaydedilmektedir. Yazmanın ilk varağında temellük kaydı olarak “Bende-i Âl-i abâ Eyyüb Hâlid” ibaresi ile “Eyyüb Hâlid” adına düzenlenmiş bir mühür bulunmaktadır. Mührün altında H. 1251 tarihi okunmaktadır.

Nüşhada istinsah tarihi ile müstensihin kimliğine dair herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Metin nesih hatla kaleme alınmış olup nohudi renkli kâğıt üzerine yazılmıştır; başlıklar kırmızı mürekkeple istinsah edilmiştir. Yazmanın muhtelif sayfalarında, derkenarlarda müstensih tarafından düşüldüğü anlaşılan hâşiye türünde notlar mevcuttur. Ancak bu notların bir kısmı mürekkebin dağılması sebebiyle yer yer silikleşmiş durumdadır. Bu nüsha şöyle başlamaktadır:

وعلم ادم الاسماء كلها

Nazm-ı kerîm ve kelâm-ı kadîmi masdûkı üzere Fârisiyyü'l-‘ibâre... [İBB 1b]

Yazmanın sonu şöyledir:

Şühûd u şâhid ü meşhûdı bir görüp Ra'nâ

Sülûk-ı şîve-i nâz u niyâzdan geçdik [İBB 10a]

2. 2. Tübingen Üniversitesi Nüshası¹¹

Mir'ât-ı Hak-nümâ'nın diğer nüshası Almanya'daki Tübingen Üniversitesi Kütüphanesi Ma VII 181 numarada kayıtlıdır. Mustafa Ra'nâ hakkında daha önce yapılan çalışmalarda bu nüshadan bahsedilmemiştir.

Nüsha, on varaktan müteşekkil olup ebruli karton bir dış kapağa sahiptir. Her sayfasında on beş satır mevcut olup sayfaların ölçüsü 20,5 x 12,5 cm'dir. Söz konusu yazmanın varaklarının hiçbirinde istinsah tarihine, müstensihe dair herhangi bir kayıt ve ibareye rastlanmamaktadır. Metin nesih hatla kaleme alınmış olup sayfalar nohudi renkli kâğıt üzerine yazılmış, başlıklar ise kırmızı mürekkeple istinsah edilmiştir. Ayrıca bu nüshada da, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda muhafaza edilen nüshada olduğu gibi, bazı varakların derkenarlarında müstensih tarafından düşüldüğü anlaşılan hâşiye mahiyetinde notlar yer almaktadır. Bu nüsha şöyle başlamaktadır:

“Risâletü'l-‘aşkıyye fi-hakîkatî'l-Muhammediyye li-Mustafâ Ra'nâ

وعلم ادم الاسماء كلها Nazm-ı kerîm ve kelâm-ı kadîmi masdûkı üzere Fârisiyyü'l-‘ibâre...” [TB 1b]

Yazmanın sonu şöyledir

والسَّماء ذات البروج واليوم الموعود وشاهد ومشهود. Nass-ı celîlesine işâretidir ve vahdet-i vücûdı mutazammındır.” [TB 9b]

3. Eserin İsmi Hakkında Bazı Tespitler

Mir'ât-ı Hak-nümâ'nın yazma nüshalarında, özellikle İBB nüshasında, eserin adı geçmemektedir. Tübingen nüshasının başında yer alan “Risâletü'l-‘aşkıyye fi-hakîkatî'l-Muhammediyye li-Mustafâ Ra'nâ” şeklindeki ibare ise muhtemelen müstensih tarafından yazılmıştır. Çünkü *Osmanlı Müellifleri*'nde (1972) Mustafa Ra'nâ'nın eseri için “Nazım ve nesirden mürekkep *Mir'ât-ı Hak-nümâ* isminde kendi el yazısı ile yazma Selânik'te bulunan risalesinden tevhîd ve kelâm ilminin inceliklerine vâkıf olduğu anlaşılmaktadır.” cümlesi geçmektedir. Bu cümlede sözü edilen nüsha -müellif nüshası

¹¹ Bu çalışmada söz konusu nüsha TB şeklinde kısaltılmıştır.

olmalı- henüz ele geçmemiştir. Dolayısıyla *Osmanlı Müellifleri*'nde (1972) verilen bu bilginin doğru olma ihtimali yüksektir.

Diğer bir husus ise eserin muhtevası ile *Mir'ât-ı Hak-nümâ* (Hakk'ı/Doğruyu Gösteren Ayna) tamlaması arasındaki uyumdur. Şöyle ki; Mustafa Ra'nâ'nın bu eserin konusu vahdet-i vücûd ve hakikat-i Muhammediyye'dir. Tasavvuf literatüründe, yukarıda da belirtildiği üzere, hakikat-i Muhammediyye yerine kullanılan kelimelerden biri de “mir'âtü'l-Hak ve'l-hakîka” olup bu terim “gerçeği ve Hakk'ı gösteren ayna” anlamındadır. Ayrıca İslam tasavvufunda, Hz. Peygamber'in manevi hüviyeti olması itibarıyla insan-ı kâmile nûr-ı Muhammedî ve hakikat-i Muhammediyye denildiği gibi vâris-i Muhammedî, âlemin küçük bir örneği olması sebebiyle âlem-i sagîr, Hakk'ın mazharı ve tecelligâhı olması sebebiyle mir'ât-ı Hak gibi isimler verilmiştir (Aydın, 2000, s. 331). Bu çerçevede, Mustafa Ra'nâ'nın eserine *Mir'ât-ı Hak-nümâ* adını vermiş olması, muhteva ile başlık arasındaki anlam ilişkisi dikkate alındığında, yerinde ve isabetli bir tercih olarak değerlendirilebilir.

4. *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'nın Şekil Özellikleri

Mustafa Ra'nâ'nın *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'sı manzum ve mensur parçalardan müteşekkil bir eserdir. Eserde yer alan ilk bölüm Farsça şiirlerden oluşmaktadır. Ra'nâ'nın belirttiğine göre bunlar; Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö. 1273)'ye ait bir kıt'a, bu kıt'aya Şâh Nimetullâh (ö. 1431) tarafından yazılmış bir nazire, Kâsım-ı Envâr (1433) ve Şeyh Fahreddîn Irakî (ö. 1289)'ye ait şiirlerdir. Ra'nâ'nın Mevlânâ'ya atfettiği kıt'anın tamamı *Dîvân-ı Kebîr*'de yer almamaktadır (Gölpınarlı, 1957, s. 255). Söz konusu kıt'ada geçen mısralar her ne kadar *Dîvân-ı Kebîr*'deki (Dîvân-ı Kebîr, ty., v. 60b) bir beyit ile benzerlik gösterse de *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'da geçen şiirin Mevlânâ'ya aidiyeti şüphelidir. Şâh Nimetullâh'ın aynı şiire naziresi de kıt'a nazım şekli ile metinde yer almaktadır.¹² Ardından gelen şiir ise Kâsım-ı Envâr'a ait terci-i bendin bir bölümüdür (Kâsım-ı Envâr, ty, v. 179a) . Söz konusu bendin iki beyti Arapça kaleme alınmıştır. *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'da yer alan diğer Farsça şiirler ise Fahreddîn Irakî'nin *Lema'ât* adlı eserinde geçen bir nazımdır (Fahreddîn Irakî, ty, v. 3a).

Manzum parçaların ardından eserde Türkçe kaleme alınmış mensur bir bölüm yer almaktadır. Bu mensur kısımda çeşitli kutsî hadislerden hareketle hakikat-i Muhammediyye mertebesi izah edilmiştir.

Söz konusu bölümün ardından Ra'nâ'ya ait “aşk” redifli bir gazele yer verilmiştir. Müctes bahrinin *Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün* kalıbıyla kaleme alınan bu gazel on altı beyitten müteşekkildir. Bunun akabinde eserde şaire ait ikinci bir gazel bulunmaktadır. Aruzun hezec bahrinin *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* kalıbıyla yazılan ve on üç beyitten oluşan bu manzume, “yâ Resûla'llâh” redifli bir na't örneğidir. Bu gazelin ardından Mustafa Ra'nâ, Mevlânâ'dan nakledilen bir beyte ve bu beytin açıklamasını ihtiva eden mensur bir bölüme yer vermiştir. Anılan mensur kısımda, Farsça beytin kısa bir şerhi yapılmıştır.

Daha sonra *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'da Ra'nâ'nın na't türünde kaleme aldığı bir başka gazel bulunmaktadır. Yedi beyitten oluşan bu manzume, hafif bahrinin *Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Bunun ardından eserin son mensur bölümüne geçilmekte; bu kısmı müteakip olarak da manzum bir bölüm gelmektedir. Söz konusu

¹² *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'da geçen bu nazireye Şâh Nimetullâh külliyatında rastlanılmamıştır. Detaylı bilgi için bk. Sa'id Nefîsî, ty., s. 2-704.

şiiir, Şeyh Galib'in meşhur terci-i bendinde (Okçu, ty., s. 118) yer alan ¹³ احرق قلبی بحراراته / اه من العشق و حالاته [TB 7b; İBB 8a] şeklindeki vasıta beytinden hareketle yazılmıştır. Mustafa Ra'nâ, yukarıdaki beyte ikisi Arapça olmak üzere altı beyit eklemiş ve metinde ifade edildiği üzere "terbi ü terci" meydana getirmiştir. Lakin bu şiirin nazım şeklinin mütekerrir müsemmen (?) olduğu söylenebilir. Söz konusu müemmma şiir altı bentten meydana gelmiş olup seri bahrinin *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün* kalıbı ile yazılmıştır. *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'da yer alan son metin ise Ra'nâ'ya ait sufiyane bir gazeldir. Bu gazel on beş beyitten meydana gelmiş olup aruzun müctes bahrinin *Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün* kalıbı ile yazılmıştır. Netice itibarıyla *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'da Farsça olanlar hariç, ki bunlar Ra'nâ'ya ait değildir, dört gazel ve bir müemmma müsemmen yer almaktadır.

Mustafa Ra'nâ Efendi, *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'da kaleme aldığı şiirlerde aruz veznini başarılı bir şekilde kullanmıştır. Daha çok gazel nazım şekli ile yazdığı şiirlerde zihaf vb. aruz kusurlarına düşmemiştir. Ayrıca Ra'nâ, kafiye ve redif konusunda da genel olarak başarılı addedilebilir.

Mustafa Ra'nâ Efendi, *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'nın manzum bölümlerinde basit bir dil ve sade bir anlatım kullanmıştır. Lâkin eserin mensur bölümlerinde, manzum bölümlere nazaran, daha ağır bir dil ve süslü anlatımı tercih etmiştir.

5. *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'nın Muhteva Özellikleri

Eserin konusu, Tübingen Üniversitesi Kütüphanesi nüshasında yer alan "Risâletü'l-'aşkıyye fi-hakîkatî'l-Muhammediyye li-Mustafâ Ra'nâ" başlığından da anlaşılacağı üzere İslam tasavvufunda müessir bir nazariye olan vahdet-i vücûd ve buna bağlı olarak da Hz. Peygamber'in manevi şahsiyetini ifade eden hakikat-i Muhammediyye'dir.

Mir'ât-ı Hak-nümâ, Bakara suresinin "وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا" (*Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti...*) mealindeki 31. ayeti ile başlamaktadır. Daha sonra metin bölümünde Mevlânâ Celâleddîn ve Şâh Nimetullâh'a ait olduğu belirtilen iki kıt'aya yer verilmiştir. Bu şiirlerde de Bakara suresinin 31. ayetine göndermeler mevcuttur. Her iki şiirde, vahdet-i vücûd anlayışına göre yaratılışın ilk mertebesi olan "Taayyün-i Evvel" yani mutlak vücûdun ehadiyetini vahidiyete inkılap ettirmesi suretiyle taayyüne başladığı meretebe hakkındadır. Aşağıdaki dizeler "Taayyün-i Evvel"ın yani hakikat-i Muhammediyye mertebesinin sanatlı bir biçimde ifadesinden başka bir şey değildir:

آن پادشاه اعظم یعنی حبیب رحمان

در بسته بود محکم یعنی بود پنهان

[TB 1b; İBB 1b]

(O en yüce padişah yani Rahman'ın sevgilisi (Habibullah) / Kapalıydı, sıkıca örtülmüştü yani gizliydi...)

Mustafa Ra'nâ, Kâsım-ı Envâr'dan aynı konuyu işleyen bir terci-i bend ile esere devam etmektedir. Söz konusu şiirin ilk beyitlerinde ilahî aşka vurgu yapılmış; kâinatın yaratılışında muharrik bir güç olarak "aşk"ın rolü üzerinde durulmuştur. Gazelin son bölümünde, "vücûd-ı mutlak" tan neşet eden nurun insan-ı kâmilde (Hz. Peygamber'de) tecellisi ifade edilmiştir:

الا ای عشق عالم سوزی غم

قدم بر چشم من نه خیر مقدم

[TB 2a; İBB 2a]

¹³ Ah, aşktan (aşk yüzünden) ve onun hallerinden! Kalbimi, hararetiyle yaktı.

(Ey âlemi yakan gamsız aşk / Gözümün üstüne bas, hoş geldin)

...

دوم نوبت برای عین مقصود

تجلی کردی اندر عین عالم

[TB 2a; İBB 2a]

(İkinci kez, maksudun kendisi için / Âlemin kendi gözünde tecelli ettin.)

...

زمانی با هزار احرار مکم¹⁴

ظهور اكملش در فخر عالم

[TB 2b, İBB 2b]

(Bazen binlerce ihram örtüsü ile / O'nun en kâmil tecellisi Fahr-i âlem'de, Hz. Peygamber'de göründü.)

Yukarıdaki şiirin ardından metinde bir başka Farsça şiire geçilmiştir. Ra'nâ tarafından Şeyh Fahreddin İrakî'ye ait olduğu belirtilen bu şiir bir nazım örneğidir. İlahî sırların terennüm edildiği nazımın konusu aşktır. Aşağıdaki beyitler; Arap, Fars ve klasik Türk edebiyatlarında İslam tasavvufundan mülhem olan tinsel aşk mefhumunun sanatlı bir ifadesidir:

عشق که در دو کون و مکانم بدید نیست

عنقای مغربم که نشانم بدید نیست

[TB 2b; İBB 3a]

(Ben öyle bir aşkı ki iki cihanda görünmem / Ben mağribin Ankasıyım, nişanım (izim) bulunmaz.)

...

کویم بهر زبان و بهر گوش بشنوم

این طرفه تر که گوش و زبانم بدید نیست

[TB 2b; İBB 3a]

(Ben her dille konuşurum ve her kulak ile işitirim / Daha tuhafı ki ne kulağım ne de dilim görünür.)

...

چون هر چه هست در همه عالم همه منم

مانند در دو عالم از انم بدید نیست

[TB 3a; İBB 3b]

(Bütün âlemde her ne var ise ben olduğum için / İki âlemde benim gibisi bulunmaz.)

Yukarıdaki ilahî aşk muhtevalı Farsça şiirin ardından *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'da mensur bir bölüme geçilmiştir. Bu bölümde Mustafa Ra'nâ, vahdet-i vücûd nazariyesine göre yaratılışın mertebelerini açıklamıştır. Ra'nâ mensur bölüme mutasavvıflar tarafından çokça kullanılan "Ben, gizli bir hazine idim, bilinmeyi diledim..." hadis-i kutsisini açıklayarak başlamıştır. Müellifin telakkisine göre ilgili ifade, Cenâb-ı Hakk'ın mahlukatı halk etmeden evvelki mutlak zatî birliğinin; ilim nuru vasfıyla, sübuti sıfatların nurlarındaki gizli bir hazine hükmünde olduğuna işaret etmektedir. Bu durum vahdet-i vücûd doktrini çerçevesinde değerlendirildiğinde; esma ve sıfatın tecelli zeminini oluşturan sübuti sıfatların henüz bilfiil tezahür etmediği ve ontolojik hiyerarşide

¹⁴Kâsım-ı Envâr. (ty.), 179b; TB; İBB. احرار مکر

hiçbir tayinin söz konusu olmadığı 'Lâ-taayyün' (mutlak belirsizlik) mertebesini ifade eder. Daha sonra Mustafa Ra'nâ, "Mutlak birliğimin zati ilim nuru sübutu sıfatların nurları içindeyken, zatımın mükemmel bilgisini, uluhiyetimi kendi zatımda, kendi zatımla, kendim için gördüm ve bildim. Bunun üzerine, zat ve sıfatların aynasında hem görmek ve görünmek, hem bilmek ve bilinmek için muhabbet ettim. Bu ezeli sevgiyle, irademle ve kudretimle âlemi ve mahlukatı düşünce olarak yarattım." şeklinde bir şerh yapmıştır. Bu şerh mutasavvıflar tarafından ittifakla kabul edilen bir tevildir (Erzurumlu İbrahim Hakkı, ty. s. 11-12).

Daha sonra Ra'nâ, mutasavvıflar tarafından kabul edilen ikinci bir kutsi hadisi zikrederek kainatın yaratılışını anlatmaya devam etmiştir. "Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), ben âlemi yaratmazdım." hadisi de yine mutasavvıflar tarafından hakikat-i Muhammediyye'yi açıklamak için çokça kullanılmıştır (Yıldırım, 2022, s. 158-16). Mustafa Ra'nâ, bu hadisi "Habibim Hz. Muhammed'in hakikat nurunu yarattım ve onu lahut ve nasut âleminde, ezelden ebede kadar mutlak halifem yaptım." şeklinde şerh etmiştir. Böylece Ra'nâ, hakikat-i Muhammediyye'nin hem manevi hem de maddi yönüne dikkat çekmiştir.

Vahdet-i vücûd mertebeleri, mutlak varlığın tecellileri olması hasebiyle hem metafizik bir süreci hem de kozmik bir yaratılış sistemini ortaya koymaktadır. Mustafa Ra'nâ bu süreci özetle şöyle açıklamıştır: "Hakikat-i Muhammediyye, ilahî muhabbet arzusu ile fikrî hakikatten fiilî suretler şeklinde taayyüne geçmiştir. Önce kalem-i a'lâ (akl-ı evvel) ondan zuhur etmiştir. Bundan sonra sırasıyla; levh-i mahfûz (nefs-i kü'l ve rûh-ı kü'l), mertebe-i arş-ı a'zam, mertebe-i kürsî, âsumân-ı heftüm (felek-i Zühâl), âsumân-ı şeşüm (felek-i Müşterî) âsumân-ı pencüm (felek-i Mirrîh), âsumân-ı çârüm (felek-i Âfitâb), âsumân-ı sıvvüm (felek-i Zühre), âsumân-ı düvvüm (felek-i Utârid) ki bu nûr-ı Muhammediyye'nin bilfill zuhur ettiği mertebedir. Ondan sonra ise dört unsur, anâsır-ı erba'a (hava, su, toprak ve ateş) ve mevâlid-i selâse (madenler, nebâtât ve hayvânât) zuhur eder. Yukarıda bahsedilen bütün unsurlar birbirine emaneten geçmekte olup bu noktada nûr-ı Muhammedî, maddi varlığa doğru meyletmektedir ki buna mertebe-i istidâ' adı verilir. Son aşama olarak ise mertebe-i istikrâr gelir ki; ilahî aşkın nuru, bu mertebede Hz. Peygamber'in anne ve babasının sulbüne ulaşır orada kalıcı olmuştur [4a TB; 4b İBB]."

Mustafa Ra'nâ metnin devamında En'âm ve Hicr surelerinden iktibaslar yaparak şerhini sonlandırmıştır. Bu bölümde [4b TB; 5a İBB]; insana anne rahminde hayât-ı hayvânî üflendiğini, ondan sonra nev-i insanın seyr u sülûk vasıtası ile ruhi fitratın gereği olarak kemâle erdirildiğini, yani insanın rûh-i Rabbanî mertebesinde ruhen olgunluk noktasına vasil olduğunu ifade etmiştir. İşte Mustafa Ra'nâ, bütün şerh bölümünde ortaya konulan hakikat-i Muhammediyye fikrini, ilahî muhabbetin bir gereği olarak, hakikatü'l-hakâyık şeklinde adlandırıp "aşk" ile ilişkilendirmiş, ardından bu minvalde "aşk" redifli bir gazel kaleme almıştır. Bu gazel ve ondan sonra gelen "-sın yâ Resûla'llâh" redifli gazel na't türünde yazılmış şiirlerdir.

Mustafa Ra'nâ, kainatın yaratılış sebebini aynı zamanda Allah'ın cemalinin tecelli ettiği yer olan Hz. Peygamber'in manevi varlığına bağlamıştır. Aşağıdaki beyitler bunun bir ifadesidir:

Tecellî-i cemâlu'llâh'a meclâ-yı mücellâsın

Cilâ vü incilâ-yı *eynemâsın* yâ Resûla'llâh

[TB 6a; İBB 6B]

O mîm-i mümkinî tarh eyle ism-i Ahmed'den

Ehad kalup göresin kim imiş o mazhar-ı ‘aşk [TB 5b; İBB 5b]

Ayrıca “aşk” redifli gazelde dikkat çeken aşağıdaki beyit, Ra’nâ’nın Bektaşî olma ihtimalini akla getirmektedir:

Nihân-hâne-i vahdetden itdi meyl-i sefer

‘Alî velî dinilen mülke göçdi Hayder-i ‘aşk [TB 4b; İBB 5a]

Mustafa Ra’nâ, *Mir’ât-ı Hak-nümâ*’ya Mevlânâ Celâleddin Rûmî’nin *Dîvân-ı Kebîr*’inde geçen aşağıdaki beyit ve bu beytin şerhi ile devam etmiştir:

غلام خواجه را آزاد کردم

من آن استاد را استاد کردم

[TB 6b; İBB 7a]

(Kulum, efendimi azat ettim; öylesine birisiyim ki ustayı usta ettim ben) (Gölpınarlı, 1992, s. 201).

Mustafa Ra’nâ, yukarıdaki Farça beyti şöyle şerh etmiştir: “Allah’ın ehadiyyet-i zatı (mutlak birliği) yaratıcılık, rızık vericilik ve diğer bütün isim ve sıfatlarla nitelenmekten müstağnîdir. Ancak bütün isim ve sıfatlarla nitelenen vahidiyyet-i zatı (isim ve sıfatlarla âleme tecelli eden birliği yani a’yân-ı sâbite mertebesi), ehadiyyet-i zata hitaben ‘*Ben senin hocan/üstadın oldum.*’ demektedir.” Burada yazarın işaret ettiği nokta, vahdet-i vücûda göre yukarıda verilen mertebeler bağlamında, ehadiyyette bâtın olan “vücûd”un vahidiyyette zahir olmak için taayyün göstermeye başlamasıdır (Kılıç, 2022, s. 253). Ra’nâ’ya göre Allah, zatının ehadiyyetinden bütün isim ve sıfatların zahir olduğu vahidiyyet mertebesine inmiştir. Yine şair, İhlâs suresinde geçen Allah lafzının “ism-i zât” olup bütün isim ve sıfatları kendinde topladığını belirtmiştir. Bu şerhin ardından Ra’nâ, kendine ait bir gazele yer vermiştir. Söz konusu gazel de daha öncekiler gibi na’t türünde yazılmış olup nûr-ı Muhammedî düşüncesini merkeze almak suretiyle İhlâs suresinin tasavvufi bir dil ile açıklamasıdır:

‘İlmden ‘ayna geldi çün Ahmed

‘Aynını gördi anda ‘ayn-ı ehad

[TB 7a; İBB 7b]

Mustafa Ra’nâ’ya ait yukarıdaki beyit; “Ahmed (Hz. Peygamber) ilmden (Allah’ın ilminden) görünür hâle gelince (zuhur edince) ayn-ı ehad (zât-ı mutlak) kendi zatını gördü.” şeklinde nesre çevrilebilir. Burada ilk yaratılan varlığa yani Hz. Peygamber’in manevi şahsiyeti olan nûr-ı Muhammedî’ye işaret edilmektedir.

Müellif, *Mir’ât-ı Hak-nümâ*’nın son mensur bölümünde vahdet-i vücûd nazariyesi çerçevesinde evliyaullahtan bahsetmiştir. Ona göre; Allah’ın gayriyetini, yani zatından başka bir şeyin varlığını, “alleme’l-esmâ” bilgisine ve yakîn mertebesine sahip olmayanlar iddia ederler ki bunlar tevhitte cehalet karanlığının mazharıdır. Aksine Allah’ın ayniyetini, yani zatıyla birlikte bütün isimlerin ve sıfatların hakikatte tek oluşunu, “alleme’l-esmâ” bilgisi ve yakîn mertebesi ile kavrayanlar da tevhitte ilim nurunun mazharı olan evliyaullahtır. Ra’nâ, bu fikrini bir ayet iktibas ile sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Daha sonra Şeyh Galib’in meşhur bir terc-i bendindeki

اه من العشق و حالاته / احرق قلبی بحراراته (Okçu, ty, 118) şeklinde geçen Arapça beyte ikisi Arapça, dördü de Türkçe olmak üzere altı beyit ekleyerek bir manzume kaleme almıştır. Söz konusu manzume na’t türünde yazılmış olup Hz. Peygamber’e duyulan sevgi “hakikat-i Muhammediyye” bağlamında ifade edilmiştir:

Kenz-i hafâ vahy-i dil-i Mustafâ

Kurb-ı Hudâ zâhir-i nutk u sadâ

‘Aşk idi çün nûr-ı zuhûr-ı Hudâ

‘Âşıka ma’şûk didi merhabâ

اه من العشق و حالاته

احرق قلبى بحراراته

ما نظر العين الى غيره

اقسم بالله و اياته

[TB 8a; İBB 8b]

Mir'ât-ı Hak-nümâ adlı eser, Ra'nâ'ya ait sufiyane bir gazel ile nihayete ermiştir. Bu gazelde Ra'nâ, “-dan geçdik” redifini kullanmış ve insan-ı kâmil mertebesine erişmiş bir mürit edası ile mecazi ve sembolik bir anlatıma başvurmuştur. Şair ilk beyitte, gönül Ka'be'sinin görüldüğünü bu sebeple mecaz olarak nitelendirdiği Beytu'llâh'tan ve onu tavaf etmekten vazgeçtiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşım İslam tasavvufunda gönle yüklenen “Allah'ın evi” olma vasfına dikkat çekmektedir. Ayrıca söz konusu gazelde Ra'nâ, Türk tasavvuf edebiyatında örneklerine rastlanan bazı uç ya da aşırı denilebilecek fıkirlere yer vermiştir. Buna göre aşağıdaki beyitlerde sufinin üzerindeki “tekliif” (daha çok farz ibadetlerin yerine getirilmesi) ortadan kalkmıştır:

Yakîn gelince bize vahdet-i ilâhîden

‘İbâdet-i külef-i bî-niyâzdan geçdik

Gireli cennet-i ‘irfâna ref’ olup tekliif

Edâ-yı hacc ü zekât ü namâzdan geçdik

[TB 8b; İBB 9b]

İlerleyen beyitlerde Ra'nâ, vahdet-i vücûd anlayışını yansıtan ifadelerle de yer vermiştir:

Sücûd u sâcid ü mescûd bir görüp heme câ

Bu vecd ü cezbe ile ihtizâzdan geçdik

...

Şühûd u şâhid ü meşhûdî bir görüp Ra'nâ

Sülûk-ı şîve-i nâz u niyâzdan geçdik

[TB 9a; İBB 9b]

Yukarıdaki beyitlerde serdedilen görüşlerden hareketle şairin bu gazel vasıtası ile kendi tasavvufi tecrübesini yansıttığı söylenebilir. Ra'nâ, ilgili ifadeleriyle İslam tasavvuf geleneğindeki en üst mertebe olan insan-ı kâmil makamına vasıl olduğunu tebarüz ettirmiş olabilir. Bu yönüyle, *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'nın hitamında yer alan mezkûr gazel, eserin felsefi ve manevi neticesini özetleyen bir hâtıme mahiyeti taşımaktadır.

6. *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'nın Transkripsiyonlu Metni Hazırlanırken İzlenilen Yöntem

Mir'ât-ı Hak-nümâ adlı eserin transkripsiyonlu metni hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Yazma eserin mevcut iki nüshası, İBB Atatürk Kitaplığı ve Tübingen Üniversitesi nüshaları, göz önünde bulundurulmuştur. Nüsha farkları dipnot olarak verilmiştir.

Metinde geçen ayet ve hadis iktibasları orijinal hâliyle, tercümeleri ise dipnot şeklinde verilmiştir. Ayrıca hadislerin geçtiği birincil kaynaklara referans yapılmıştır.

Farsça ve Arapça şiirler transkripsiyonlu metinde Arap alfabesi ile verilmiştir. Eserde geçen bazı şiirlerin tercümesi de yine dipnotlarda gösterilmiştir.

Sayfa kenarlarında geçen hâşîye niteliğindeki notlar transkripsiyonlu bir şekilde dipnotlarda verilmiştir. Söz konusu notların müstensih tarafından eklenmiş olabileceği

düşünüldüğünden böyle bir yöntem benimsenmiştir. Yine hâşiyelerde geçen ayet ve hadis iktibasları dipnotlarda hem eski hem de yeni harflerle verilmiştir.

Sonuç

Bu makalede, 19. yüzyılda yaşamış mutasavvıf şair Mustafa Ra'nâ Efendi'nin hayatı, şahsiyeti ve daha önce üzerinde müstakil bir ilmî inceleme yapılmamış olan *Mir'ât-ı Hak-nümâ* adlı eseri mercek altına almıştır. Yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde elde edilen temel bulguları şu şekilde sıralayabiliriz:

Çalışma kapsamında, eserin İBB Atatürk Kitaplığı'ndaki bilinen nüshasının yanı sıra, Almanya'daki Tübingen Üniversitesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilen ikinci bir nüshası tarafımızdan tespit edilmiştir. Bu nüshanın ilk kez bilim dünyasına tanıtılması ve her iki nüshadan hareketle tenkitli metnin oluşturulması, geç dönem Osmanlı tasavvuf edebiyatı literatürüne önemli bir katkı sunmaktadır.

Kaynaklardan elde edilen bilgiler, Mustafa Ra'nâ'nın Nevrekep'ta doğduğunu, hayatının bir döneminde Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hizmetinde idari görevlerde bulunduğunu ve Nakşibendiyye veya bazı kaynaklara göre Bektaşîyye tarikatına mensup Arapça ile Farsçaya vakıf âlim bir şair olduğunu göstermektedir.

Mir'ât-ı Hak-nümâ (Hakk'ı/Doğruyu Gösteren Ayna), İbn Arabî tarafından sistemleştirilen vahdet-i vücûd nazariyesini ve bu doktrinin merkezinde yer alan hakikat-i Muhammediyye fikrini esas alan bir eserdir. Eser, kâinatın yaratılışını “ilâhî aşk” ve “nûr-ı Muhammedî” kavramları üzerinden hem manzum hem de bizzat müellif tarafından yapılan mensur şerhlerle izah etmektedir. Eserde daha çok na't türünde kaleme alınmış manzum parçaların varlığı dikkat çekmektedir.

Mustafa Ra'nâ Efendi *Mir'ât-ı Hak-nümâ*'yı kaleme alırken başta Mevlânâ Celâleddin Rûmî olmak üzere Kasım-ı Envâr, Şah Nimettullâh gibi daha çok vahdet-i vücûd nazariyesinden etkilenen mutasavvıf şairlerin tesiri altında kalmıştır.

Mustafa Ra'nâ'nın aruz veznini kusursuz bir şekilde kullandığı, kendisinden önceki mutasavvıf şairlerden mülhem bir estetik dil inşa ettiği görülmüştür. Eserin manzum kısımlarında sade, mensur kısımlarında ise daha ağır ve ağıdalı bir üslup tercih edilmesi dönemin klasik nesir geleneğiyle uyumludur.

Bu makalede incelenen ve eserin sonunda yer alan sufiyane gazel, şairin yalnızca teorik bir bilgiyle yetinmeyip seyr u sülûk neticesinde ulaştığı manevî mertebeleri ve “yakın” bilgisini sembolik bir dille ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Netice itibarıyla *Mir'ât-ı Hak-nümâ*, isminden muhtevasına kadar klasik Türk edebiyatının tasavvufi birikimini 19. yüzyılın başında başarıyla temsil eden, gerek şekil gerekse muhteva bakımından dikkate değer bir eser olarak araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Metin

[1b TB]

Risâletü'l-'aşkıyye fî-ḥaḳîḳatî'l-Muḥammediyye li-Muṣṭafâ Ra'nâ¹⁵

[1b İBB]

وعلم ادم الاسماء كلها¹⁶

¹⁵ Risâletü'l-'aşkıyye fî ḥaḳîḳatî'l-Muḥammediyye Li-Muṣṭafâ Ra'nâ TB: - İBB.

¹⁶ Kısmi iktibas: “Ve ‘alleme âdeme'l-esmâ küllehâ: Ve Âdem'e bütûn isimleri öğretti... Bakara 2/31” Bu çalışmada kullanılan ayet mealleri şu kaynaktan alınmıştır: URL-1.

Naẓm-ı kerîm ve kelâm-ı kâdîmi maşdüķi üzere Fârisiyyü'l-'ibâre ma'rifet-i nefis ve Rabbü'l-'azzet'i mutaẓammın bi-'ilmi'l-esmâ naẓm-ı kelâm-ı mu'ciz-nizâm Hâzret-i Mevlânâ -min külli'l-vücüh evliyâdandur- buyurmuşlar¹⁷:

Қıt'а

آن پادشاه اعظم یعنی حقیقت ما¹⁸

در بسته بود محکم یعنی بود تنها

پوشید دلق آدم یعنی لباس اسما

ناکاه بر درآمد یعنی که کشت پیدا

Naẓîre-i Şâh Ni'metu'llâh Kaddese'llâhu sırrahumâ

آن پادشاه اعظم یعنی حبیب رحمان¹⁹

در بسته بود محکم یعنی بود پنهان

پوشید دلق آدم یعنی لباس سلطان

ناکاه بر درآمد یعنی که کشت انسان

[2a İBB] İntehâ Kelâmuḥâ²⁰

[2a TB] Zuhûr-ı nûr-ı zât-ı cenâb-ı Rabbü'l-'azzet'i 'aşk ıtlâķ idüp bi-'ilmi'l-esmâ vaḥdet-i vücûd-ı ilâhiyyeyi mutaẓammın Qâsım-ı Envâr-ı Tebrîzî Kaddese'llâhu sırrahu'l-'azîz ḥâzretleriniñ naẓm-ı kelâm-ı mu'ciz-nizâmlarından ki buyurmuşlar:

1. الا ای عشق عالم سوزبی غم

قدم بر چشم من نه خیر مقدم

2. دلم از تنك هشيارى دليل است

بيك جام شرايش كن مكرم

3. ز تو هرکز نه نام و نه نشان بود

نه اسم و رسم و نعت از بیش و از کم

4. ز ذات ساذج و غیب هویت

ظهوری کردی اندر اسم اعظم

5. از انجا امر نسبی کشت پیدا

¹⁷ Hâzret-i Mevlânâ -min külli'l-vücüh evliyâdandur- buyurmuşlar TB: Hâzret-i Mevlânâ'dandur ki buyurmuşlar İBB.

¹⁸ [O yüceler yücesi padişah, (yani bizim hakikatimiz)
Kapı adamakıllı kapanmış, kilitlenmişken (yani yalnızdı)
İnsan hırkasını giydi (yani isimlerin elbisesini)
Kapiya geldi, ansızın giriverdi içeriye (yani yaratılış göründü)]

¹⁹ [O en yüce padişah yani Rahmân'ın sevgilisi (Habîbullâh)

Kapalıydı, sıkıca örtülmüştü yani gizliydi.
Âdem'in hırkasını giydi yani sultanın elbisesini

Ansızın zuhur etti yani insan tarlası ortaya çıktı]

²⁰ İntehâ Kelâmuḥâ İBB: İntehâ Kelâmuhümâ TB.

ولی مقصود کلی بود مبهم

6. دوم نوبت برای عین مقصود
تجلی کردی اندر عین عالم

[2b İBB]

7. مفصل کشت مجمل زی ان تجلی
حقایق جمله ظاهر کشت در دم

8. و ز آنجا بر مراتب سیر کردی
بهر صورت که شد عزم مصمم

9. بر انسان ختم شد هستی و که انسان
مکرم شد که مبداء بود و خاتم

10. تجلی وجهه فی کل ذرات
لعمرك لا تغافل²¹ عنه فافهم

11. اذا ما لاح برق الوجد شاهد
جمال العشق فی الاکوان فالزم

[2b TB]

12. فلا موجود غیر الله بالله
هو الفرد الاحد والله اعلم

13. به جز يك نور در کون و مکان نیست
ظهور کاملش در ذات ادم

14. زمانی طالع از موسی عمران
زمانی لامع از عیسی مریم

[3a İBB]

15. زمانی با هزار احرار مکم
ظهور اکملش در فخر عالم

16. دل نامحرمان هرگز نداند
که پیش دیده عشاق محرم

Ve kezā zühür-ı nūr-ı zāt-ı Cenāb-ı Rabbü'l-‘azzet’i ‘aşk ıtlâkıyla mertebe-i kurb-ı ferâ’izden eş-şeyh İbrâhîm Hâzret-i Şeyh ‘İraķî kuddise sırrahu²² hâzretlerinin nazm-ı kelâm-ı mu‘ciz-nizâmlarıdır. Buyurmuşlar:

1. عشقم که در دو کون و مکانم بدید نیست

²¹ TB. تعافل: İBB. تغافل²¹.

²² sırrahu TB: sırrahu’l-‘azîz İBB.

عنقای مغربم که نشانم بدید نیست

2. ز ابرو و غمزه هر دو جهان صید کرده‌ام
منکر بدان که تیر و کمانم بدید نیست
3. چون آفتاب در رخ هر ذره ظاهر م
از غایت ظهور عیانم بدید نیست
4. کویم بهر زبان و بهر گوش بشنوم
این طرفه تر که گوش و زبانم بدید نیست

[3b İBB]

5. گویا منم و گفته ز غیرم دمی مزن
جز سمع و نطق نور عیانم بدید نیست

[3a TB]

6. چون هر چه هست در همه عالم همه منم
مانند در دو عالم از انم بدید نیست

İntehâ Kelâmu²³

Yâkınen ma'lûm ola ki Dâvûd 'Aleyhi's-selâm'a hıtâben vârid olan “كُنْتُ كَنْزاً مَخْفِياً فَاحْبَبْتُ”²⁴ hadîs-i kudsisinde Cenâb-ı Rabbü'l-‘azzet'in kenz-i mahfî olmaklıgından murâdı ma'nâ-yı mu'ammaları ben ol zât-ı 'azîmü's-şânım ki bu 'âlem ve halkı halk itmezden muqaddem benim nûr-ı 'ilm-i zât-ı ehadıyyetim envâr-ı şıfat-ı şübütiyye-i vâhidiyyetimde kenz-i mahfî idi. İmdi, nûr-ı 'ilm-i zât-ı ehadıyyetim envâr-ı şıfat-ı şübütiyye-i vâhidiyyetimde iken kemâl-i 'ilm-i zât ve 'azamet-i şân-ı ulühiyyemi zâtımda zâtım ile zâtım içün gördüm ve bildim ise mir'ât-ı zât u şıfatımla dahı görmege ve görünmege bilmege ve bilinmege meyl ü muhabbet idüp ve bel ki 'ayn-ı muhabbet olup sene-i dehiyye ve emr ü irâdemle [4a İBB] bi'l-kuvve bu 'âlem ü halkı halk idüp²⁵ hadîs-i kudsiyyem [3b TB] vefkınce nûr-ı haqîkat-i habîbimi halk ve 'âlem-i lâhûtumda²⁶ ve 'âlem-i nâsûtumda ezelen ve ebeden halîfe-i muṭlaḳ bi'l-ıtlâkı²⁷ itdim, demekdir. İmdi bu halk u 'âlem ve ol nefsi-nâṭıḳadan 'ibâret olan nûr-ı haqîkat-i Muhammediyye tekâzâ-yı muhabbet-i ilâhiyye ile 'âlem-i lâhûtıdan 'âlem-i nâsûta bi'l-kuvve haqîkatlerinden bi'l-fi'l şüretlerine çıkmaga seyr-i sülûk-ı ma'nevî ile evvelâ kalem-i a'lâ ki -'aḳl-ı evveldir- anda müte'ayyin oldılar. Ve andan levh-i mahfûz ki -nefs-i küll ve rûḥ-ı külldür- anda müte'ayyin oldılar. Ve andan mertebe-i arş-ı a'zam ki muhaddid-i cihât ve müstevî-i ism-i Raḥmân'dır anda müte'ayyin oldılar. Ve andan mertebe-i kürsî ki -müstevî-i ism-i Raḥîm'dir- anda müte'ayyin oldılar. Ve andan âsumân-ı heftüm ki -felek-i Zühâ ve müstevî-i ism-i reydir- anda müte'ayyin oldılar. Ve andan âsumân-ı şeşüm ki -felek-i Müşterî ve müstevî-i ism-i 'Alîm'dir- anda müte'ayyin oldılar. Ve andan âsumân-ı pencüm ki -felek-i Mirrîḥ'dir ve müstevî-i ism-i Kaḥhâr'dır- anda müte'ayyin oldılar. [4a TB] Ve andan âsumân-ı çârüm ki [4b İBB] -felek-i Âfîtab

²³ İntehâ Kelâmu²³ İBB: - TB.

²⁴ “Küntü kenzen mahfiyyen fe-aḥbebtu en u'rafe fe-ḥalaḳtü'l-ḥalka li-key u'rafe: Ben, gizli bir hazine idim, bilinmeyi diledim, bunun için mahlukatı yarattım.” Kutsi Hadis. Aclûnî, 1162, s. 132.

²⁵ “Levlâke levlâke le-mâ ḥalaḳtü'l-eflâke: Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), ben âlemi yaratmazdım. Kutsi hadis. Aclûnî, 1162, s. 164.

²⁶ 'âlem-i lâhûtumda ve 'âlem-i nâsûtumda İBB: 'âlem-i lâhûtumda ve 'âlem-i lâhûtumda ve 'âlem-i nâsûtumda TB.

ve müstevî-i ism-i Muhyî'dir- anda müte'ayyin oldılar. Ve andan âsumân-ı sîvvüm ki -felek-i Zühre ve müstevî-i ism-i Muşavvir'dir- anda müte'ayyin oldılar. Ve andan âsumân-ı düvvüm ki -felek-i 'Utârid'dir ve müstevî-i Hâlık ve bi'l-fi'l zuhûr-ı nûr-ı Muhammediyye'dir- anda müte'ayyin oldılar. Ve andan şoñra 'anâşır-ı erba'a ve mevâlîd-i şelâse ve şulb-ı peder ü mādere varınca bu mertebelere mertebe-i istîdâ' dirler ki tahşîl-i kemâl-i fîtrat-ı aşliyyelerin hâsıl itdikleri kemâl-i ilâhiyyelerini birbirlerine vedî'a iderler. Vaktâ ki ol zuhûr-ı nûr-ı muhabbet-i ilâhiyye ile kuvve-i 'ilm ve nefis-i nâtîka-i Ahmedî şulb-ı pedere ve mādere irişüp karar ide bu mertebelere mertebe-i istikrâr dirler. Nitekim Cenâb-ı Rabbü'l-'azzet nazm-ı kerîm ve kelâm-ı kadîminde “وهو الذى انشاكم من نفس واحدة فمستقر ومستودع”²⁷ diye buyurmuşdur ki nev'-i insāna rahm-i mādere hayât-ı hayvânî nefh olunur ve andan şoñra **[4b TB]** seyr ü sülûk 'ilm-i ilâhî ile tahşîl-i kemâl-i fîtrat-ı aşliyye-i rūhiyyeleri ile tesviye-i mertebe-i rūh-ı Rabbāniyye olup **[5a İBB]** “فاذا سوّيته ونفخت”²⁸ naşş-ı celîlesi üzere Cenâb-ı Rabbü'l-'azzet'in nefesine nisbet itdiği rūh-ı Rabbānî ile hayy u haqqile bâkî olurlar. Nitekim 'ilmü'llâhda bi'l-kuvve meftûr oldukları vücūd-ı 'ilmiyyeleriyle²⁹ mevcūd u şābite vü bâkiyeler idi. İşte tekâzâ-yı nûr-ı muhabbet-i ilâhiyye ile muktezâ ve haqqikatü'l-haqqâyık olan nûr-ı nefis-i nâtîka-i Ahmediyye'ye 'aşk tesmiye vü itlâk idüp kemâ hüve haqqühü na't-ı şerîf-i Muhammediyye'yi mutaẓammın nazm-ı kelâm-ı haqqikat-fercām-ı Ra'nâ'dır:

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

1. Harem-serâ-yı Ehaddan göçüp o server-i 'aşk
Serîr-i vâhîde kondı şeh-i dil-âver-i 'aşk
2. Nihân-hâne-i vahdetden itdi meyl-i sefer
'Alî velî dinilen mülke göçdi Hayder-ı 'aşk
3. Muhabbet-i ezelden cünūd-ı ervāha
Kurıldı 'âlem-i esmāda hoş mu'asker-i 'aşk
[5a TB]
4. Ne şaff-ı cünd-i muhabbet ne leşker-i vahdet
Ne nûr-ı şāh-ı velāyet ne şadr-ı şaf-der-i 'aşk
[5b İBB]
5. Takayyüd-i zulumāt-ı 'ademden itdi zuhûr³⁰
İçerdi âb-ı hayât-ı dili o rehber-i 'aşk
6. Göñül ki ism ile 'âlemde reşk-i 'anķadır
Baķup yok itse n'ola cismini semender-i 'aşk
7. Bir olsa n'ola o ğayriyyet-i vücüb imkân

²⁷ Kısmi iktibas: “O, sizi bir tek nefisten yaratmıştır. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Gerçekten biz, derinlemesine düşünen bir topluluk için kanıtları birer birer açıkladık.” En'âm 55/98.

²⁸ Kısmi iktibas: “Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın.” Hicr 15/29.

²⁹ 'ilmiyyeleriyle TB: 'ilmiyyelerin İBB.

³⁰ Zuhûr İBB: güzër TB.

Ğayûrdur bilürüz ğayret-i ğazanfer-i 'aşk

8. Hâbîb-i nûr-ı Eḥad ya'ni Aḥmed ü Maḥmûd
Kitâb-ı zâlik-i lâ-reyb ya'nî defter-i 'aşk
9. Ne kenz-i nûr-ı nihân u ne nûr-ı Rabb-i 'ayân
Ne râḥ u rūḥ-ı revân u ne ḥavz-ı kevşer-i 'aşk
10. Şühûd u şâhid ü meşhûd eşhedü bi'llâh
Şudûr u şadır u maşdar zuhûr-ı azher-i 'aşk

11. Vedûd u vârid ü mevrûd vird-i nûr-ı Eḥad
Vücûd u vâcid ü mevcûd vecd-i ma'şer-i 'aşk

[5b TB]

12. O mîm-i mümkinî tarḥ eyle ism-i Aḥmed'den
Eḥad ḳalup göresin kim imiş³¹ o maẓhar-ı 'aşk³²

[6a İBB]

13. Ne mîm-i ḥalka-i hâ-yı hüviyyet-i Eḥadî
Ne mühr-i nûr-ı nübüvvet ne şâh-ı dâver-i 'aşk
14. Ḳalem-revî be-heme 'arş u kürs ü levḥ ü ḳalem
Müsellemi idi mışbâḥ-ı nûr-ı kişver-i 'aşk
15. Dil-i kemîne mis-i kem-'ayâr-ı Ra'nâ'yı
N'ola iderse eger zer o kîmyâ-ger-i 'aşk

16. Buṭûn-ı ümm-i muḥabbetde tıfl-ı ebkem iken
Ḳarîn-i nuṭḳı idüp eyledi süḥan-ver-i 'aşk

Ve kezâ kemâ hüve ḥaḳḳuhû na't-ı şerîf-i nebevîde kelâm-ı mu'ciz-nizâm-ı Ra'nâ'dır:
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1. Vücûd-ı mümkinâta mübtedâsın yâ Resûla'llâh
Zuhûr-ı nûr-ı Rabb-i müntehâsın³³ yâ Resûla'llâh

2. Tekâzâ-yı muḥabbetile 'ilmden 'ayne ba's olmuş
Kelâmu'llâh-ı bî-reyb ü riyâsın yâ Resûla'llâh

[6a TB]

3. Şıfâtüñ zâtıña mir'ât-ı ma'nâ-yı hüva'llâhdır
Ḳasem ber-'ilm-i Ḥaḳ 'ayn-ı Ḥudâ'sın yâ Resûla'llâh

[6b İBB]

4. Cenâb-ı Rabb-i 'azzet vaşfdan bi'z-zât 'ârîdir

³¹ kim imiş İBB: kim TB.

³²Derkenarda kayıtlı beyit:

Ez-âvâz-ı Sezâyî

Eḥad Aḥmed'dir ammâ mîm ider fark

İki 'âlem o bir mîm içredir ğarḳ İBB: - TB.

³³ Derkenar: “وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ” [İktibas: “En sonunda yalnız Rabb'ine varılacaktır.” Necm 53/42]

Muḥakḳak bi’ş-şifāt vaşf³⁴-ı Hudā’sın yâ Resûla’llâh

5. Hüve’l-evvel hüve’l-âhîr hüve’z-zâhir hüve’l-bâtin
Şifâtü’dır ḥabîb-i kibriyâsın yâ Resûla’llâh
6. Tecellî-i cemâlu’llâha meclâ-yı mücellâsın
Cilâ vü incilâ-yı *eynemâsin*³⁵ yâ Resûla’llâh
7. Belî esmâ-yı cüz’iyyâta her bir zerre ‘arş ammâ
Sen er-Rahmân ‘ale’l-‘arş *istivâsin*³⁶ yâ Resûla’llâh
8. Ḥayât-ı dünyevîden her ne deñlü fânî olduñsa
Ḥayât-ı ḥaḳkıla ḥayy u beḳâsın yâ Resûla’llâh
9. Meşîyyet³⁷ eyleyen nâsın içinde zât-ı pâkiñdir
Cehâletle ‘amâlardan ḥafâsın yâ Resûla’llâh
10. Bilinmekden ḳalurdı ‘ilm-i zâtında Hudâ mutlak
Sen ıtlâḳ eylediñ ‘ilm-i Hudâ’sın yâ Resûla’llâh

[6b TB]

11. Bu rûtbe na’t-ı pâkiñ ḥâric-i yârâ-yı Ra’nâ’dır
Diğil illâ aña sen muḳtedâsın yâ Resûla’llâh

[7a İBB]

12. Ne ğam ger itseler tekfîr Ebû Cehl-i cibillîler
Bî-ḥamdil’llâh aña sen mültecâsın yâ Resûla’llâh
13. Nihâyetle bidâyet eyledi ‘ilm-i ilâhîden
Meded kıl sen ki Rabb-i müntehâsın yâ Resûla’llâh

Kelâm-ı mu’ciz-nizâm-ı Ḥazret-i Mevlânâ’yı muşaddıḳdır ki nazmen buyurmuşlar:

Beyt

غلام خواجه را آزاد کردم
من آن استاد را استاد کردم

Çün Cenâb-ı Rabbü’l-‘azzet’iñ eḥadiyyetü’z-zâtına nisbetle ḥâlîḳlık râzîḳlık vesâ’ir bir esmâ vü şifât ittişâfından ğinâ-yı zâtıyla ğanîdir. Cemî’-i esmâ vü şifât ile muttaşîf olan

³⁴ Derkenar: “سبحان ربك رب العزت عما يصفون” [İktibas: Mutlak izzet sahibi olan Rabb’in, onların yakıştırdığı nitelemelerden münezzehtir. Saffât 37/180] Cenâb-ı Rabbü’l-‘azzet’iñ evveli evveliyetsiz, âhîri âhîriyyetsiz zâhiri zâhiriyyetsiz bâtını bâtınıyyetsizdir. Evvellik âhurîḳ zâhirîḳ bâtınîḳ ancak ḥaḳîḳat-i nûr-ı Muḥammediyye’niñ vaşfıdır.

³⁵ Kısmi iktibas: “Doğru da Allah’ındır Batı da, nereye dönerseniz Allah’ın zatı oradadır.” Bakara 2/115.

³⁶ Kısmi iktibas: “Şüphesiz ki rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah’tır. Bilesiniz ki, halk da emir de (yaratma ve yönetme) yalnız O’na aittir. Âlemlerin rabbi olan Allah yüceler yücesidir.” A’râf 7/54.

³⁷ Derkenar: “او من كان ميتا فاحييناه وجعلنا له نورا يمشي به في الناس كمن مثله في الظلمات ليس بخارج منها” [Kısmi iktibas: Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebilmesi için kendisine ışık tuttuğumuz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu?... En’âm 6/122] nazm-ı kerîmi Resûl-i Ekrem’iñ ve vâriş-i ‘ulûm-ı yakîni olan evliyâ-yı kirâmîñ sırr-ı vefât ve müte’âḳıben ihyâ ve nûr-ı ‘ilm-i yakînleriyle nâsın içinde meşîyyet itmededirler.

³⁸ Ben kulum (ancak) efendimi azat ettim; öylesine birisiyim ki ustayı usta ettim.

vâhidiyyetü'z-zâtı ehadıyyetü'z-zâtına hitâben hâliklıkda ve râzıklıkda “Ben seniñ üstâdın oldum.” demekdir. Çün ol Hudâ-yı bî-çün esmâ vü sıfâtdan ğınâ-yı zâtıyla ğanî vü maşûn olan ehadıyyetü'z-zâtından [7a TB] cemî' esmâ vü sıfât ile muttasıf olan vâhidiyyetü'z-zâtına tenezzül idüp süre-i İhlâş'da vârid olan lafzatu'llâh ki ismü'z-zât müstecmî'-i cem'-i esmâ vü sıfâtıdır, esmâ vü sıfâtdan ğınâ-yı [7b İBB] zâtıyla ğanî olan ehadıyyetü'z-zâtını işâret ve zâtında ve sıfâtında şerîki ve küfüvvi olmadığını irşâd itmişdir. Ol ma'nâ-yı ğarrâ-yı ehadıyyet ü vâhidiyyetini bi-'ilmi'l-esmâ bir na't-ı şerîf-i nebeviyyeye rabt ile nazm-ı kelâm-ı mu'ciz-nizâm-ı Ra'nâ'dır:

Fe'lâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

1. 'İlmden 'ayna geldi çün Ahmed
'Aynını³⁹ gördi anda 'ayn-ı ehad
2. Müte'addid ider mi hîç esmâ
Vâhidi ey bilen bi-ğayr-ı 'aded
3. Ğayrıyı virmedi çü ğayriyyet
Lâ-cerem oldu Allâhu ehad
4. 'Arz-ı ihlâş u ihtiyâc ile
Vaħdeti vaşfıdır *Allâhu şamed*⁴⁰
5. N'ola oldısa ger anıñ zâtı
Naşsıla *lem yelid velem yûled*⁴¹
6. Ğayreti virmeyince ğayriyyet
'Ayn olur olmaz aña *kufven ehad*⁴²
7. Kılma ğayriyyetiñde ey Ra'nâ
Meşhedin ola tâ ki 'ayn-ı ehad

[7b TB]

Yâkînen ma'lûm ola ki Cenâb-ı Rabbü'l-'azzet'in ğayriyyeti bi-ğayr-ı 'ilmi'l-esmâ ve'l-yakîn tevħîd-i Rabbü'l-'azzet'de mazhar-ı zûlmet-i cehl olanlardır. Ve 'ayniyyeti bi-'ilmi'l-esmâ ve'l-yakîn tevħîd-i Rabbü'l-'azzet'de müzâhir-i nûr-ı 'ilm olan evliyâu'llâhdır. Binâ'en 'alâ-tilke'l-ma'nâ nazm-ı kerimde “الا انّ اوليائى الله لاخوف عليهم ولا هم يحزنون”⁴³ [8a İBB] diyü buyurulmuşdur. Hayret-zede-i kemâl-i zühür-ı 'aşk ve âteş-kede-i hâlet-i harâret-i 'aşk-ı ilâhî ile nazm olunmuş kıt'a-i meşhûre-i mergûbeyi kemâl-i tahsîn ve ber-vech-i terbi' ü tercî' bir na't-ı şerîf-i nebeviyyeye rabt ile kelâm-ı mu'ciz-nizâm-ı Ra'nâ'dır:

Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün

1. Cân u gönülden seveli ol şehi
Ahmed ü Maħmûd şefâ'at-gehi

³⁹ Derkenar:

فقال بيت

أنت ام انا هذا العين فى العين

حاشاى حاشاى من اثبات الاثنين

⁴⁰ İktibas: “Allah sameddir.” İhlâs 112/2.

⁴¹ İktibas: “Doğurmamış ve doğmamıştır.” İhlâs 112/3.

⁴² Kısmi iktibas: “O'nun hiçbir dengi yoktur.” İhlâs 112/4.

⁴³ İktibas: “Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.” Yûnus 10/62.

Oldı gönül hubb-ı sivādan tehī
Gör ne dimiş ‘aşkıñ olan vālihi
اه من العشق و حالاته
احرق قلبی بحراراته
ما نظر العين الى غيره
اقسم بالله و اياته

[8a TB]

2. Sev anı kim ‘aşk-ı ilāhī odur
‘Āşık u ma‘şūk kemāhī odur
Ehl-i diliñ püşt ü penāhı odur
‘Aşk iliniñ⁴⁴ server ü şāhı odur
اه من العشق و حالاته
احرق قلبی بحراراته
ما نظر العين الى غيره
اقسم بالله و اياته

[8b İBB]

3. Defter-i ‘aşk oldı müselleme añā
Nūr-ı hüdā eşheb ü edhem añā
Sırr-ı Hudā mahrem ü mülhem añā
‘Aşk u velā mülzem ü müdgām añā
اه من العشق و حالاته
احرق قلبی بحراراته
ما نظر العين الى غيره
اقسم بالله و اياته

4. Kenz-i hafā vahy-i dil-i Muştafā
Kurb-ı Hudā zāhir-i nuṭk u şadā
‘Aşk idi çün nūr-ı zuhūr-ı Hudā
‘Āşıkā ma‘şūk didi merḥabā
اه من العشق و حالاته
احرق قلبی بحراراته
ما نظر العين الى غيره
اقسم بالله و اياته

5. Üdnü didi çünki o sulṭān-ı kün⁴⁵
Oldı añā kurb Hudā min ledün
Ma‘ni-i Haḳ ma‘ni-i sırr-ı şehun
‘Aşk ile ma‘nī-i dili yād kün
اه من العشق و حالاته
احرق قلبی بحراراته
ما نظر العين الى غيره

[8b TB, 9a İBB]

اقسم بالله و اياته

6. Muştafā Ra‘nā`ya budur müdde‘ā

⁴⁴ İBB.

⁴⁵ Derkenar: Mi‘rācū`n-nebīde vārid olan “Üdnü minnī” ḥadīṣ-i ḳudsīsine işāretidir.

Na‘t-ı Resûl ile bula intihâ
‘Aşk-ı Hudâ oldu çü rûha ğidâ
Vird idinüp dirse n’ola dâ’imâ
اه من العشق و حالاته
احرق قلبی بحراراته
ما نظر العين⁴⁶ الى غيره
اقسم بالله و اياته

Velehu⁴⁷

Mefâ‘ilün Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün

1. Göründi Ka‘be-i dil biz Hicâz’dan geçdik
Tavâf-ı Ka‘be [vü] beyt-i mecâzdan geçdik
 2. Geçüp mezâhir-i esmâyı seyr idüp bir bir
Mesâlik-i reh-i dūr u dırâzdan geçdik
 3. Sefer-nümâ-yı fezâ-yı cahîmi hatm itdik
Mevârid⁴⁸-i sefer-i cân-güdâzdan geçdik
 4. Cihân göründi bize bir serâb u zıll u hayâl
Bu dehr-i pîre-zen-i sihr-bâzdan geçdik
- [9b İBB]**
5. Yakîn gelince bize vahdet-i ilâhîden⁴⁹
‘İbâdet-i külef-i bî-niyâzdan geçdik
- [9a TB]**
6. Gireli cennet-i ‘irfâna ref’ olup teklîf
Edâ-yı hacc ü zekât ü namâzdan geçdik
 7. Sücüd u sâcid ü mescüd bir görüp heme cā
Bu vecd ü cezbe⁵⁰ ile ihtizâzdan geçdik
 8. Taḥaḫḫuk ideli el-haḫ vüçüd-ı Haḫḫ’ıla biz
‘Adem-serâ-yı vüçüd-ı mecâzdan geçdik
 9. Nevâ-yı nây u vüçüdü duyalı ey vâ‘iz
Semâ‘-ı mev‘ize-i nây [u] sâzdan geçdik

⁴⁶ Derkenar: Cins-i ‘ayn ya’nî yalnız bir ‘âşıkın ‘aynı degil. Belki her bir ‘âşık-ı ḥaḫḫîniñ nazarı ma‘şûkuñdan ğayra nâzır degildir, dimekdir.

⁴⁷ Velehu İBB: - TB.

⁴⁸ Derkenar: şunlar kayıtlıdır: “وان منكم ألا واردها” [Kısmi iktibas: İçinizden, oraya varmayacak hiçbir kimse yoktur. Meyem 19/71] Nazm-ı kerîmine işâretidir ki ‘umûmen seyr-i derekât-ı cahîmdir. “كان على ربك حتما مقضياً” [Kısmi iktibas: Bu, Rabb’inin kesinleşmiş bir hükmüdür. Meryem 19/71] nazm-ı kerîmi ḥuşûşan Resûl-i Ekrem’e ve vâriş-i ‘ulûm-ı yakînleri olan evliyâ-yı kirâma manşûsdur ki anlar mü’minin ve müheyminlerdir ve cahîm anlara “جزيا مؤمن فان نورك اطفأ نارى” [Cüz yâ mü’min fe inne nûrake etfe’e nârî. Beyhâkî, 2003, s. 577.] diyü yalvarır.

⁴⁹ “واعبد ربك حتى ياتيك اليقين” nazm-ı kerîmine işâretidir. [İktibas: Kesin olan şey gelinceye kadar Rabb’ine kulluk et. Hicr 15/99]

⁵⁰ Derkenar: “جذبة من جذبات الرحمن توازي عمل الثقلين” [Cezbetün min cezebâtî’r-raḥmân tevâzî ‘ameli’s-sakaleyn. İktibas: “Rahmanın cezbelerinden bir anlık cezbe, bütün insanların ve cinlerin amellerine denktir.” Sülemî, 1998, s. 365] ḥadîs-i şerîfine işâret ve tevcîhdır ki kıyâm u kırâ’at u harekât u sekenât ile ‘ibâdet ḫalkar ve cennet-i ‘irfâna dâhil olunur.

10. Bedende⁵¹ sırr-ı Hudā nuṭḡ u şavt imiş bildik
Berā-yı ğayret-i Ḥaḡ⁵² ketm-i rāzdan geçdik

11. Vüşül u vāsıl u mevşülî ‘ayn-ı Ḥaḡ bileli
Hevā-yı vuşlat ile tek ü tāzdan⁵³ geçdik

12. Biz ol güzīde-şi‘ār u ḥaḡīḡat-endīşiz
Ḥayāl-bāzī-i şī‘r-i mecāzdan⁵⁴ geçdik

[10a İBB]

13. Ḥaḡīḡate nazaran bir görüp şu‘ūnātı⁵⁵
Cihānda nīk ü bedi imtiyāzdan geçdik

[9b TB]

14. Havāle eyledik Allāh’a seyr-i fi’llāhı
Burüz⁵⁶ u bārizeden inbirāzdan geçdik

15. Şühūd⁵⁷ u şāhid ü meşhūdı bir görüp Ra’nā
Sülūk-ı şīve-i nāz u niyāzdan geçdik
Temmet

Kaynakça

- Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhâkî. (2003). *Şu‘abu’l-îmân*. 7 Cilt. Bombayî: Mektebetü’l-Rüşd.
- Arslan, M. (2020). “Mustafa Ra’nâ Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rana-mustafa-rana-efendi>
- Aydın, S. M. (2000). İnsân-ı kâmil. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (Cilt 22, s. 330). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bıçak, N. (2023). Klasik Türk şiirinde vahdet-i vücūd felsefesi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 28, 152-171. doi.org/10.30767/diledeara.1279885
- Bursalı Mehmed Tahir. (1972). *Osmanlı müellifleri* (A. F. Yavuz ve İsmail Özen, haz.). 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi.
- Çiftçi, Ö. (2017). *Fatîn tezkiresi (Hâtimetü’l-Eşâr)*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>

⁵¹ Bedende TB: Bende İBB.

⁵² Derkenar: “والله من ورائهم محيط بل هو” [Kısmi iktibas: Oysa Allah onları arkalarından kuşatmıştır. Şüphesiz o (asılsız saydıkları kitap) şanı yüce bir Kur’an’dır. Burûc 85/20-21] ya’nî akreb-i karînet-i zıkr geçen Allāhu Te‘ālā “قرآن مجيد فى لوح محفوظ” [Kısmi iktibas: ...Levh-i mahfûzdadır. Burûc 85/2-22] nazm-ı kerîmine işâret ü irşâddır.

⁵³ tek ü tāz İBB: terk ü nāz TB.

⁵⁴ Derkenar: “والشعراء يتبعهم الغاوان” [İktibas: Şairlere gelince, onlara da yoldan sapanlar uyar. Şu‘arâ 26/224] nazm-ı kerîmine telmih ve işâretidir.

⁵⁵ Derkenar: “كل يوم هو فى شان” [Kısmi iktibas: ...O her an yaratma hâlinedir. Rahman 55/29] nazm-ı kerîmini mutazammındır.

⁵⁶ Derkenar: “وبرزوا لله الواحد القهار” [Kısmi iktibas: ...insanlar gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah’ın huzuruna çıkacaklardır. İbrâhîm 14/48] nazm-ı kerîmine işâret ve izmârdır.

⁵⁷ Derkenar: “والسماء ذات البروج واليوم الموعود وشاهد ومشهود” [İktibas: Andolsun burçlarla dolu göğe. Vaat edilmiş güne. Tanıklık edene ve edilene ki. Burûc 85/1-2-3] naşs-ı celîlesine işâretidir ve vahdet-i vücūd mutazammındır.

- Dâvûd Kayserî. (2023). *Vahdet-i vücûd felsefesi* (2. bs.). (M. Bayrakdar, Çev.). İstanbul: Doğubatı Yayınları.
- Demirci, M. (1997). Hakikat-i Muhamedîyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (Cilt 15, s. 179). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirli, E. (2012). Vahdet-i vücûd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (Cilt 42, s. 431). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Döner, N. (2007). *Tasavvuf kültüründe Hz. Peygamber tasavvuru*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Eraydın, S. (2011). *Tasavvuf ve tarikatlar*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Erzurumlu İ. Hakkı. (ty.). *Marifetname* (T. Ulusoy, sad.). Erzurum: Hasankale İbrahim Hakkı Hz.'nin Camii ve Külliyesini Yaptırma ve Yaşatma Vakfı.
- Gibb, E. J. W. (1999). *Osmanlı şiir tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Gündüz, E. (2021). "Mir'ât-i Hak-Nümâ (Ra'nâ)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mir-at-i-hak-numa-ra-na>
- İsmail b. Muhammed el-Aclûnî. (1162). *Keşfu'l-hafâ*. 4 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Kutsî.
- Kam, F. (2021). *Vahdet-i vücûd* (1. bs.) (M. Kara, haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kiel, M. (2007). Nevrekop. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (Cilt 33, s. 54). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, M. E. (2017). *Tasavvufa giriş* (9. bs.). İstanbul: Sufi Kitap.
- Kılıç, M. E. (2022). *Şeyh-i Ekber İbn Arabî düşüncesine giriş* (10. bs.). İstanbul: Sufi Kitap.
- Massignon, L. (1979). Tasavvuf. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 12/1, s. 26). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Mehmed, H. (2017). *Osmanlı döneminde Bulgaristan'da tasavvufî hayat*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Mehmed Süreyyâ. (1996). *Sicill-i Osmanî* (N. Akbayan, haz.). 4 Cilt. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn. (1957). *Dîvân-ı kebîr*. (A. Gölpınarlı, Haz.). 7 Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Muhammed b. el-Hüseyn Ebu Abdurrahman es-Sülemî. (1998). *Tabakatu's-sûfiyye*. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye.
- Nicholson, A. R. (2021). *İslam'ın mistik yüzü sufiler* (1. bs.). (R. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Okçu, N. (ty.). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10653,girispdf.pdf?0>
- Öngören, R. (2019). Tasavvuf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (Cilt 40, s. 119). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sa'id Nefisî. (ty.). *Dîvân-ı Şâh Nimetullâh Velî*. Tahrân: Neşr-i Bârân.
- Şemseddin Sâmî. (1308). *Kâmûsu'l-a'lâm*. 6 Cilt. İstanbul: Mihrân Matbaası.
- Uludağ, S. (2022). *İslâm düşüncesinin yapısı* (16. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yıldırım, A. (2022). *Tasavvufun temel öğretilerinin hadislerdeki kaynakları* (5. bs.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yıldız, A. (2018). Osmanlı edebî metinlerinden hareketle, tasavvuf nazariyesinin temelini oluşturan bir hadisten mitoslara uzanan bir yolculuk: Tanrı, insanı kendi sûretinde yarattı. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 20(20), 333-344.

Yazma Eserler

Dîvân-ı Kebîr. (ty.). Süleymaniye Kütüphanesi. Mikrofilm, Nr. 03048.
<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/657626>

Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr. (ty.). Türk ve İslam Eserleri Müzesi, TİEM Yazma Eser Koleksiyonu, Nr. 01986-000. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/704929>

Lema'ât-ı Irakî. (ty.). İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin Koleksiyonu, OE_Yz_001166.

https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?p=1&dil=0&alan=tum_txt&tm=&q=OE_Yz_1166&demirbas=OE_Yz_001166

Mecmâ'atü'r-resâ'il. (ty.). İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Kütüphanesi
Türkçe Yazmalar, NEKTY03988.
<https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TY/nekty03988.pdf>

Mustafa Ra'nâ Efendi. (ty.). *Risâletü'l-'aşkîye fî hakîkati'-muhammedîye*.
Universitätsbibliothek Tübingen, Ma VII 181.
https://www.qalamos.net/receive/DE21Book_manuscript_00000726

Mustafa Ra'nâ Efendi. (ty.). *Mir'ât-ı Hak-nümâ*. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin Koleksiyonu, OE_Yz_001425.
https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=Mir%C3%A2t&alan=tum_txt&fq%5B%5D=kunyeAnaTurKN_str%3A%220102%22&fq%5B%5D=qDil_str%3A%22ota%22&adet=100&demirbas=OE_Yz_001425

Web Kaynakları

URL-1: <https://kuran.diyaret.gov.tr/>